

ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

У статті розглядаються питання термінологічного забезпечення боротьби зі злочинністю. Автор звертає увагу на наявність некоректних термінів та прогалів у ряді статей Кримінального кодексу України, що ускладнюють адекватну кримінально-правову оцінку вчинених діянь, та пропонує шляхи вирішення вказаних проблем.

Ключові слова: злочин, термін, коректність, кримінально-правова оцінка.

С. Г. Киренко

Проблемы терминологического обеспечения борьбы с преступностью

В статье рассматриваются вопросы терминологического обеспечения борьбы с преступностью. Автор обращает внимание на наличие некорректных терминов и пробелов в ряде статей Уголовного кодекса Украины, которые усложняют адекватную уголовно-правовую оценку совершенных деяний, и предлагает пути решения указанных проблем.

Ключевые слова: преступление, термин, корректность, уголовно-правовая оценка.

S. Kyrenko

Problems of terminological support for combating crime

In the article the questions of terminology software to combat crime. The author draws attention to the presence of incorrect timing and gaps in a number of articles of the Criminal Code of Ukraine, complicating an adequate criminal-legal assessment of the acts committed, and offers solutions to these problems.

Key words: crime, period, correctness, criminal legal assessment.

Постановка проблеми та її актуальність.

Ефективна боротьба зі злочинністю в державі неможлива без наявності адекватної кримінально-правової бази, у якій встановлюється вичерпний перелік найбільш небезпечних правопорушень – злочинів. Це, у свою чергу, вимагає належного законодавчого термінологічного апарату, за допомогою якого можна чітко та однозначно визначати ознаки конкретних складів злочинів. Проте, доводиться констатувати, що у Кримінальному кодексі України існує цілий ряд проблем термінологічного характеру, які стосуються некоректного визначення окремих злочинів, спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності, колізії норм Загальної та Особливої частини КК України, що, у свою чергу, може призвести до відсутності необхідної кримінально-

правової оцінки відповідних суспільно небезпечних діянь. В. О. Навроцький з цього приводу зазначав: «Багато рішень щодо кваліфікації скоєного мають неоднозначні оцінки, що тягне за собою скарги зацікавлених осіб, зміну відповідних процесуальних рішень і т. ін.» [1, с. 3]. Не можна не погодитися з позицією З. А. Тростюк: «Кримінально-правовий термін має бути однозначним. Одному кримінально-правовому поняттю повинен присвоюватися один кримінально-правовий термін і, навпаки, різні поняття та категорії повинні позначатися відмінними кримінально-правовими термінами» [2, с. 16]. На необхідність критичного аналізу категоріального апарату кримінального права справедливо вказує і В. В. Кузнецов [3, с. 64].

Аналіз досліджень і публікацій. Питання коректності визначення окремих складів злочинів,

їх адекватної кваліфікації знайшли відображення у роботах М. І. Бажанова, О. Ф. Бантишева, М. І. Хавронюка, І. В. Дюрдиці, О. О. Дудорова, В. В. Кузнецова, Ю. В. Луценка, В. А. Ліпкана, О. К. Маріна, В. О. Навроцького, А. В. Савченка, З. А. Тростюк, Ю. В. Бауліна та ін. дослідників, однак в багатьох випадках вони залишаються невирішеними, а, отже, потребують подальшого розвитку.

Метою статті є розробка рекомендацій по вдосконаленню чинного кримінального законодавства з точки зору більш коректного викладення ознак конкретних складів злочинів та спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності, що дозволить адекватно кваліфікувати діяння, передбачені Кримінальним кодексом України.

Виклад основного матеріалу. Аналіз окремих статей Кримінального кодексу України дозволяє визначити наявність наступних проблем. Так, ч. 1 ст. 110 КК України передбачає відповідальність за умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій. Необхідно зазначити, що, по-перше, Конституція України не встановлює порядку зміни державного кордону (вона встановлює порядок зміни території України), а, по-друге, зміна державного кордону (який є умовною лінією) водночас означає зміну меж її території – тобто, законодавець застосовує терміни (межі території України та державний кордон України), які, по суті, означають одне і теж. За логікою законодавця виходить, що можна змінити межі території України без зміни її державного кордону і навпаки, що є абсурдним. У даному випадку достатньо було обмежитись вказівкою лише на мету зміни меж території України.

У ч. 1 ст. 111 КК України однією з форм державної зради законодавець визначає «перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту». Навряд чи доцільно у диспозиції статті вживати такий емоційно забарвлений термін, як «ворог», адже, як влучно зазначає З. А. Тростюк: «... ворогом

для кожної людини може бути будь-яка особа – це оцінюється кожним індивідуально, а тому такий термін, як «ворог» використовувати в Особливій частині КК недоцільно» [2, с. 16]. Дійсно, краще замінити його на такий нейтральний термінологічний зворот: «перехід на бік сторони, з якою Україна перебуває у стані війни або збройного конфлікту». Окремої уваги заслуговує вказівка у диспозиції ч. 1 ст. 111 КК України на таку форму державної зради як «надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України». Справа в тім, що іноземні держави та організації завжди діють через своїх представників і особа, при вчиненні державної зради, контактує саме з ними, а не з державою чи організацією в цілому (що, в принципі, неможливо), тому більш вдалим може бути наступне формулювання: «надання представникам іноземної держави або іноземної організації допомоги у проведенні підривної діяльності проти України». Частина 2 ст. 111 КК України передбачає спеціальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду: «Звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок та про отримане завдання». М. І. Хавронюк справедливо зазначив: «Саме по собі встановлення зв'язку з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками й отримання від них злочинного завдання при прямому умислі на державну зраду є готуванням до державної зради (без такого умислу – лише виявлення наміру). Тому, якщо громадянин України, встановивши вказаний зв'язок і отримавши відповідне злочинне завдання, не вчинив ніяких дій і добровільно відмовився від продовження реалізації свого наміру, то – незалежно від того, заявив він органам державної влади про вказаний зв'язок або не зробив цього, – підстав для притягнення його до відповідальності за ст. 111 немає» [4, с. 272]. Таким чином, діюча редакція ч. 2 ст. 111 КК України позбавлена сенсу, оскільки звільняти від кримінальної відповідальності можна лише тоді, коли є підстави для притягнення до неї, а у цьому випадку

дку вони просто відсутні. Таким чином, більш коректною може бути наступна редакція ч. 2 цієї статті: «Звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він припинив дії на виконання злочинного завдання представників іноземної держави або іноземної організації, добровільно повідомив органи державної влади про вчинене та сприяв відверненню шкоди інтересам України». Необхідно відмітити непослідовність законодавця при визначенні потерпілих від злочину, передбаченого ст. 112 КК України. Справа в тім, що стаття має назву «Посягання на життя державного чи громадського діяча», а в диспозиції статті, поряд зі значним переліком державних діячів, під громадським діячем розуміється лише керівник політичної партії. А як бути, наприклад, з керівниками громадських організацій – хіба вони не є громадськими діячами, не займаються громадською діяльністю? І потім: а чому поняття «громадський діяч» повинно пов'язуватися лише з керівником певної структури, адже «громадська діяльність» - поняття широке, а, отже, навряд чи вірним буде залишати за межами відповідної статті й інших осіб, які займаються громадською діяльністю. Тому доцільніше у диспозиції ст. 112 КК України окремо вказати й на особу, яка займається громадською діяльністю.

Викликає питання законодавче визначення вбивства. У ч. 1 ст. 115 КК України під цим терміном законодавець розуміє «умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині», проте у ст. 119 КК України застосовується і термін «вбивство через необережність». За такою логікою виходить, що можливе умисне заподіяння смерті іншій людині, вчинене через необережність – ще один приклад законодавчого термінологічного абсурду, адже одночасно діяння не може бути і умисним, і необережним. Відтак, необхідно або окремо вказати на умисний характер вбивства у ч. 1 ст. 115 КК України, або застосувати у ст. 119 КК України поняття «заподіяння смерті через необережність». Окремо слід зазначити на наявність у ряді статей КК України вказівки на вчинення конкретного злочину з мотивів расової, націо-

нальної або релігійної нетерпимості (зокрема, п. 14 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126 КК). Саме по собі це правильно, але виникає питання: як кваліфікувати відповідні злочини, якщо діяння мають, наприклад, ритуальний характер (жертвопринесення у сатаністів, обряди травмування своїх прибічників в інших культурах), адже тут релігійної нетерпимості може не бути і жертва - це вимога культу? Д. Данінг, зокрема, зазначав, що люди, які приносять дітей у жертву Сатані, не обов'язково взагалі не люблять дітей, а просто таким чином намагаються отримати від нього нагороду і наводив приклад ритуального вбивства маленької дівчини в Бельгії, коли вбивці (як видавалося, пристойна подружня пара) заявили потім, що це була лише якась дитина, а людські жертвопринесення - це невід'ємна частина їх вірування, тому вони повинні були зробити це, адже від цього залежало їх безсмертя [5, с. 5, 162]. За існуючих законодавчих умов такі дії підпадають під ч. 1 відповідних статей, але це неправильно, оскільки особи, які застосовують насильство у своїй релігійній практиці, становлять підвищену небезпеку для суспільства і їхні дії повинні мати належну кримінально-правову оцінку. Таким чином, у статтях КК України краще застосовувати вказівку на вчинення конкретних злочинів на «расовому, національному чи релігійному ґрунті», оскільки «ґрунт» є більш широким поняттям, яке охоплює як мотиви нетерпимості за різними ознаками, так і аспекти ритуального насильства. Також слід звернути увагу на невинуватене застосування в КК України терміну «систематичне» щодо характеристики об'єктивної сторони деяких злочинів: «систематичне знущання з боку потерпілого» у ст. 116 КК, «систематичне приниження людської гідності» при доведенні до самогубства (ст. 120 КК). Виходить, що якщо відповідні дії з боку потерпілого при умисному вбивстві в стані сильного душевного хвилювання або з боку особи, яка довела іншу людину до самогубства, мали одноактний характер, то підстав для застосування цих статей взагалі немає? Але такий законодавчий підхід не враховує всієї специфіки подібних випадків, а тому вказівку на систематичність з диспозиції цих статей слід вилучити.

Заслуговує на увагу визначення вимогання у ст. 189 КК України, де окрім потерпілого вказується на близьких родичів при вчиненні об'єктивної сторони цього злочину. Коло близьких родичів визначено законодавством. А як бути, якщо в особи вимагають передати майно, право на майно або вчинити дії майнового характеру, погрожуючи заподіяти шкоду не їй близькому родичу, а, наприклад, другові чи нареченій? Виходячи з диспозиції ч. 1 ст. 189 КК України, складу вимогання тоді немає, але навряд чи це правильно. Відтак, краще застосовувати поняття «близькі особи», яке більше враховує всі нюанси подібних дій.

Окремо слід звернути увагу на питання протидії злочинним організаціям у КК України. По-перше, існує колізія між ч. 4 ст. 28 КК України, де метою злочинної організації, зокрема, визнається вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів (тобто, застосовується поняття множини), та ч. 1 ст. 255 КК України, де метою такої організації є вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину (застосовується поняття однини). З тексту закону немає однозначної відповіді щодо кількості злочинів, які визначають мету злочинної організації, що є неприпустимим, оскільки закон повинен мати чіткі та однозначні визначення. Позиція щодо мети злочинної організації, сформульована у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 13 від 23 грудня 2005 р. «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» (п. 3), згідно з якою метою діяльності такого об'єднання є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів чи тільки одного, що вимагає ретельної довготривалої підготовки, не вирішила ситуацію, оскільки підзаконний акт не може підміняти закон. Таким чином, необхідно внести зміни до КК України, а саме, до ст. 255, замінивши поняття «злочин» на «злочини» (як зазначено у ч. 4 ст. 28 КК України) - це дозволить як усунути колізію між нормами Загальної та Особливої частини КК України, так і врахувати специфіку злочинних організацій, для яких вчинення злочинів є своєрідним промыслом, тобто має багаторазовий характер.

По-друге, чинне кримінальне законодавство не дозволяє адекватно кваліфікувати злочини, вчинені злочинними організаціями. Стаття 255 КК України не охоплює вчинення у складі злочинної організації злочинів, передбачених іншими статтями Особливої частини КК, отже, на перший погляд, кваліфікація повинна наставати за ч. 1 ст. 255 та відповідною статтею, яка передбачає відповідальність за конкретний злочин (на це орієнтує і п. 15 вищевказаної Постанови). Проте, жодна стаття Особливої частини КК не містить у якості кваліфікуючої або особливо кваліфікуючої ознаки вчинення злочину саме злочинною організацією, а застосовувати у цьому випадку частину статті, яка передбачає вчинення злочину організованою групою чи групою осіб за попередньою змовою не можна, оскільки це буде застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією, що прямо заборонено у ч. 4 ст. 3 КК. Таким чином, у статтях Особливої частини КК України, в яких є вказівки на вчинення відповідних злочинів групою осіб за попередньою змовою, організованою групою, потрібно окремо вказати і на вчинення злочинів злочинною організацією.

Частина 2 ст. 263 КК України передбачає відповідальність за носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу, але хіба в Україні взагалі існує дозвіл, наприклад, на носіння фінського ножа чи кастету? Перед нами знову некоректне визначення злочину, адже такий дозвіл просто не передбачений чинним законодавством, а тому краще просто вказати на холодну зброю без зайвого та в ряді випадків некоректного перерахування предметів, що належать до неї.

Висновки. Таким чином, з метою посилення ефективності боротьби зі злочинністю необхідно внести наступні зміни до КК України: у ч. 1 ст. 110 залишити вказівку на «зміну меж території України», вилучивши при цьому синонімічний термін «державний кордон України»; ч. 1 ст. 111 викласти у наступній редакції: «Державна зрада, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік сторони, з якою Україна

перебуває у стані війни або збройного конфлікту, шпигунство, надання представникам іноземної держави або іноземної організації допомоги у проведенні підривної діяльності проти України»; ч. 2 ст. 111 викласти у наступній редакції: «Звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він припинив дії на виконання злочинного завдання представників іноземної держави або іноземної організації, добровільно повідомив органи державної влади про вчинене та сприяв відверненню шкоди інтересам України»; у ст. 112 серед потерпілих окремо вказати на особу, що займається громадською діяльністю; у ч. 1 ст. 115 вказати саме на умисне вбивство; у статтях Особливої частини КК вказівки на вчинення відповідних злочинів з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості замінити на вчинення їх на расовому, національному чи релігійному ґрунті; виключити вказівку на систематичне вчинення дій, що утворюють об'єктивну сторону злочинів, передбачених ст.ст. 116, 120; у ч. 1 ст. 189 замінити термін «близькі родичі» на «близькі особи»; у ч. 1 ст. 255 термін «злочин» замінити на «злочини» та окремо передбачити у статтях Особливої частини, що містять вказівку на вчинення злочину групою осіб та організованою групою, відповідальність за їх вчинення й злочинною організацією; у ч. 2 ст. 263 вказати на дії з холодною зброєю без зайвої та некоректної деталізації її видів.

Вказані заходи, на нашу думку, дозволять посилити ефективність кримінально-правової боротьби зі злочинністю.

Література

1. *Навроцький В. О.* Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / В. О. Навроцький. – 2-ге вид. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 512 с.

2. *Тростюк З. А.* Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України / З. А. Тростюк. – К.: Атіка, 2003. – 144 с.

3. *Кузнецов В. В.* Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі: монографія / В. В. Кузнецов. – К.: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. – 908 с.

4. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України* / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.

5. *Данинг Д.* Оккультные убийства / Д. Данинг; пер. с англ. – М.: Панорама, 1998. – 384 с.

References

1. *Navroch'kyj V. O.* Osnovy kryminal'no-pravovoi' kvalifikacii': navch. posib. / V. O. Navroch'kyj. – 2-ge vyd. – K.: Jurinkom Inter, 2009. – 512 s.

2. *Trostjuk Z. A.* Ponjatijnyj aparat Osoblyvoi' chastyny Kryminal'nogo kodeksu Ukrai'ny / Z. A. Trostjuk. – K.: Atika, 2003. – 144 s.

3. *Kuznecov V. V.* Kryminal'no-pravova ohorona gromads'kogo porjadku ta moral'nosti v ukrai'ns'komu vymiri: monografija / V. V. Kuznecov. – K.: TOV NVP «Interservis», 2012. – 908 s.

4. *Naukovo-praktychnyj komentar Kryminal'nogo kodeksu Ukrai'ny* / za red. M. I. Mel'nyka, M. I. Havronjuka. – 9-te vyd., pererobl. ta dopov. – K.: Jurydychna dumka, 2012. – 1316 s.

5. *Daning D.* Okkul'tnye ubijstva / D. Daning; per. s angl. – M.: Panorama, 1998. – 384 s.